
ȚARA CARAȘULUI ȘI ORAVIȚA ÎN ÎNSEMNĂRI,
RAPOARTE ȘI RELAȚII DE CĂLĂTORIE.
PRIVIRE GENERALĂ PENTRU PERIOADA 1700-1950

Ionel Bota*

Cuvinte cheie: idealism local, Sim. Sam. Moldovan, Oravița, idee bănățeană
Mots clef: idéalisme local, Sim. Sam. Moldovan, Oravița, idée banatienne

Valea Carașului și orașul Oravița sunt o realitate istoric-geografică din spațiul civilizației românești, habitat situat în colțul sud-vestic al actualului județ Caraș-Severin. Valea Carașului și localitățile ei au fost creuzetul miracolelor dintr-o evoluție istorică a provinciei bănățene, argumentul de bază pentru înființarea, organizarea și existența unui județ, după 1925 și până la 1951, cu reședința la Oravița, acel „Caraș al contrastelor”, cum îl definea *Enciclopedia României* din 1938¹, în vremea când Banatul interbelic mai includea județele Timiș-Torontal și Severin, acestea împreună cu județul Caraș însumând 21 plase (plăși, în limbajul administrativ de atunci), 7 orașe și 588 sate².

Privind problematica într-o evoluție generală a provinciei, s-a putut lesne observa că în Banat *idealismul local* a devenit cu timpul *un regionalism constructiv*, fondat pe acele forme care definesc individualitatea

* Teatrul Vechi *Mihai Eminescu* Oravița, str. Mihai Eminescu, nr. 8, Oravița.

¹ *Enciclopedia României*, II, 1938, p. 115; vezi și F. Basch, *Zur Volk und Volksbewegungsfrage im Banat, 1717-1887*, München, 1936, p. 84-85; I. Boroș, *Regularea comunelor din județul Caraș, 1784-1796*, în *AnB*, III, 2, 1930, p. 30-42; H. Diplich, *Das Banat. Die Porta Orientalis, dreimat zerstört*, München, 1952, p. 76-79; M. Grigore, *Caracterizarea morfogenetică a regiunii montane din jumătatea de est a Banatului*, în *Realizări în geografia României*, București, 1973, p. 100-110; A. E. Peteanu, *Banatul pitoresc. Impresii și reflecții*, I, Lugoj, 1940, 55 p., passim.

² *Enciclopedia României*, I, p. 135

etnică³. Dar conștiința de sine, cum s-a spus, a creat de-a lungul istoriei un veritabil „bewusstwerdung”⁴, alimentat de un mental colectiv eterogen, construct al conviețuirilor interetnice și anticipator al modelului european de multiculturalitate activă. Bine remarcă un condei din Transilvania finalului de veac XIX, vorbind de activitățile și gândirea bănățeanului comun, situate sub zodiile unui „cald idealism”: „Bănățeanul subordonează plăceri, confort și trai ușor cerințelor etnice”. Specificul de eterogenitate etnică, scrie cărășanul C. Miu-Lerca, „s-a topit în tiparele etnicității băștinașe într-o perfectă adaptare la mediu”⁵. Un S. Borovszky, care avea să-i cunoască îndeaproape și pe orăvițeni, citat la marele cărășan Petru Nemoianu, vorbea în termeni foarte calzi de etnia

³ P. Nemoianu, *Bănату-i fruncea!*, în *Semenicul*, I, nr. 12, 15 decembrie 1928, p. 32; Idem, *Bănату-i fruncea*, în *RISBC*, fascicula IV, III, nr. 13, 1935, p. 43-49; cf. și Silviu Dragomir, *Le Banat Roumain*, Sibiu, 1944, 42 p., *passim*; H. Feichter, *Die Bevölkerungsdichte der westlichen Teile des rumänischen Banates in den Jahren 1717, 1869 und 1930*, în *Lucrările Institutului de Geografie al Universității Cluj*, VII, 1942, p. 196-204; A.E. Peteanu, *op.cit.*; G. Vergez-Tricom, *La population du Banat (Roumanie)*, în *L’Ethnographie*, nr.15, 1925; I. Ardeleanu, *Raportul dintre istoria națională și istoria locală*, în *Cumidava*, III, 1969, p. 589-593.

⁴ D. Haufe, *Despre semnificația istorică și demografică a Banatului*, în *RISBC*, IV, nr. 14, 1936, p. 51-54; R. Tauber, *Johann Nepomuk Preyer (1805-1888). Einige Daten aus seinem Leben und Wirken*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, tom 18, nr. 2, 1978; G. Vergez-Tricom, *Regiunile naturale și unitatea Banatului Românesc*, în vol. *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918-1928*, București, 1929, p. 181-187; G. Vâlsan, *Leagănul poporului românesc*, în *AO*, VII, 1928, *passim*; vezi și G. Popu, *Geografia „Banatului” și cunoștințe istorice și etnografice despre locuitorii Bănătului*, Lugosiu, 1864, p. 39-45; S. Oprean, *Județele – câteva contribuțiuni de geografie istorică. II. Frontiera de vest a României. Funcțiunea ei geo-economică*, Cluj, 1947, p. 26-27; C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei și Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921, p. 16-19; V. Meruțiu, *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Evoluția teritorială*, în *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, V, 1929-1930, p.7-235; desigur și N.Iorga, *Priveliști bănățene*, în *Revista Fundațiilor Regale*, VII, nr. 11, 1 noiembrie 1939; H. Diplich, *op. cit.*

⁵ Vezi la I. Moldovan, în *Transilvania*, LXV, nr. 5, p. 5; C. Miu-Lerca, *Bănățenism și creație*, în *RISBC*, VI, nr. 22-23, 1938, p. 20; V. Bugariu, E. Diaconescu, *Banatul Românesc. Însemnări și recenzii*, în *RISBC*, IX, septembrie-decembrie 1941, p. 402-404; N. Dobrescu, *Câteva date istorice privitoare la Banat și Româniii bănățeni*, în *Transilvania*, XXXVI, nr. 1, ianuarie-februarie, 1905; P. Godescu, *Treizeci de zile în Banat*, Pitești, 1911, 70 p., *passim*; V. Meruțiu, *România dintre Tisa și Carpați. Transilvania, Maramureșul, Țara Crișului și Banatului (hartă cu statistici etnoistorice)*, București, 1919; R. Molin, *Români din Banat*, în *AO*, 34, 1928, *passim*.

majoritară a provinciei, care „este un popor strâns legat de naționalitatea, religia și limba sa. Bun la inimă, solidar și ospitalier. Ascultător și respectuos față de legi, la care vorba bună prețuiește mai mult decât forța”. Și totuși, aici, spiritul tolerant pare o vocație înnăscută, așa cum remarca și Charles Colville Franclaud care, călător în ținut, prezintă și el în termeni relativ generoși provincia și omul, zăbovind mai ales asupra Timișorii și Lugojului.

Conlocuirile dintre autohtonii români și alogeni au creat, prin contagiune mentală, o conștiință solidară a provincialului, conturată mai târziu și mult teoretizată în interbelic prin activitatea Institutului Social Banat-Crișana ca *idee bănățeană, specific bănățean*. Discuția se purta în jurul individualității provinciei (zona timișană, de câmpie și zona cărășeană, de munte), aceea numită de Andrea Gromo, în veacul XVI, „Vlahia /mai/ apropiată”, ori aceea în legătură cu care, înglobând-o descriptiv în ținutul Iliria-Moesia, la mijlocul veacului XVII, G. Brankovici elogia moravurile și spiritul comunitar al locului⁶; fiindcă, după 1868, se considera că orgoliul, mândria bănățeană fuseseră lezate, dispărând entitatea politic-administrativă și culturală a provinciei, iar după 1918, în mediile elitiste, impresia generală era aceea că Banatul se afla „la remorca Ardealului”⁷. Chiar dacă destule voci afirmau că în interbelic nici bănățenii nu mai erau solidari cu opinia în propriul lor bănățenism⁸, *ideea bănățeană* rămâne conceptul sugerat de ideea de regiune, specific local, conștiință etnică. Așadar, o eterogenitate adecvată locului și încadrată în formele specificului local, plecând de la câștigurile iluministe, unde componentele imaginii erau geografice, culturale, politice și de civilizație⁹. În esență, adepții teoriei căutau să confere o identitate luptei de afirmare pe toate planurile, imagologie care pleacă de la un localism creator¹⁰,

⁶ *Entitatea Banatului*, în *RISBC*, fascicula I, VI, nr. 22-23, aprilie-septembrie 1938, p. 3; vezi și I.D. Suci, *Unitatea poporului român. Contribuții istorice bănățene*, Timișoara, 1989, p. 5; despre S. Borovszky, la P. Nemoianu, *Bănату-i fruncea!*, vezi *supra*, nota 3, citat 2, p. 43; despre Franclaud, „călător prin Căraș”, la Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, 1928, p. 649; J. Radonić, *Grof Gjorgje Brankovic i njegovog vreme*, Beograd, 1911.

⁷ C. Miu-Lerca, *op.cit.*, p. 16.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 20-21; vezi și Nicolae Bocșan, *Imaginea Europei în cultura iluministă a românilor bănățeni*, în *Banatica*, 12/II, 1993, p. 183-188; Ionel Bota, *Banatul sau argumentul Provinciei la tentația universalistă a culturii române*, în *Paralela 45*, 16 octombrie 1995, p. 4

¹⁰ *Ibidem*, p. 36.

de la specificul bănăţean¹¹: „Solul în configuraţia lui geografică, istoria şi tradiţia, etica orânduirilor noastre, potenţialul spiritual, condiţiile existenţei, valenţele putinţei noastre de creare şi manifestare, tot atâtea expresii de viaţă, forme culturale, sociale, economice, determinate în aspiraţiile acestui mult oropsit petic de pământ, care este Banatul”¹².

Aceleaşi tradiţii ale convieţuirilor între etniile provinciei au creat, în zona clivajelor mentale, un tip uman specific. De aceea, europeanul prezent în acest ţinut are în atenţie etnia majoritară apreciată în raporturile cu sine dar şi cu ceilalţi spre a contrade, prin denominare directă ori subsecventă, acest tip uman, *bănăţeanul*. Cel mai adesea, astfel de opinii sunt induse de o perspectivă comparatistă. Pentru J. J. Ehrler, bunăoară, „românii sunt foarte îndatoritori, dacă li se arată câtuşi de puţină bunăvoinţă. Ştiu aceasta din experienţă proprie, de aceea e foarte supărător când străinii veniţi în ţară manifestă un dispreţ atât de mare faţă de acest popor”¹³. În acelaşi veac XVIII, F. Grisellini care, mai ales, aprecia dragostea de muncă a bănăţeanului, era mai atent la situaţii de comportament şi sociabilitate: „Tot ce au mai bun este oferit oaspetelui. Chiar dacă n-au nimic altceva în afara unei simple pâini, românii o împart, totuşi, din toată inima, cu oaspetele, îl tratează cu cea mai mare prietenie şi îi oferă cel mai bun loc de dormit din casă. Eu însumi am constatat acestea. (...) Salutul lor este foarte simplu şi exprimă infinit mai mult decât vorbăria goală şi emfatică, obişnuinţă la popoarele civilizate”¹⁴. În lexiconul lui J. H. Zedler (1747)¹⁵, în cărţile lui C. Gerhard (1789), Raicevich

¹¹ Gr. Ion, *Pe urmele „specificului bănăţean”*, în *Ibidem*, p. 43; cf. şi R. Vuia, *Aşezările, casa şi portul ţăranului român din Ardeal şi Banat*, în vol. *Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul, 1918-1928*, I, Bucureşti, 1929; Gh. Teodorescu, *Evoluţia etnografiei Banatului*, Buzău, 1943, passim; V. Tufescu, „Codrenii” şi „Pusteniile” din Banat, în *Revista de Geografie a Institutului de Cercetări Geografice al României*, I-III, 1944, p. 57-66; I. Miloia, *La marginea Banatului*, în *AnB*, II, nr. 2, 1929, p. 98-101; Ed. Guerive, *La Bucovine et le Banat. Esquisse historique, géographique, ethnographique et statistique*, Paris, 1918, passim; N. Dunăre, *Relaţii etno-culturale între Banat, sud-vestul Transilvaniei şi nord-vestul Olteniei*, în *Tibiscus*, 1974, p. 159-169; M. Bizere, *Cadrul natural şi social al Banatului*, în *Aspecte din flora şi fauna Banatului*, ed. a II-a, Timişoara, 1973, p. 8-24.

¹² C. Miu-Lerca, *op. cit.*, p. 16.

¹³ J. J. Ehrler, *Banatul de la origini până acum – 1774*, Timişoara, 1982, p. 45.

¹⁴ Fr. Grisellini, *Încercare de istorie politică şi naturală a Banatului Timişoarei*, Timişoara, 1984.

¹⁵ I.H. Zedler, *Grossen vollständigen Universal-Lexicon-aller-Wissenschaften und Kunste*, 1747.

(1790)¹⁶ și J. Thünmann (1774), în studiul unui Raymond Warnier, din 1815¹⁷, mențiunile converg pentru un model uman complex, bănățeanul, locuitor al unei provincii europene. În 1843, în cartea sa, apărută la Paris, *La Transylvanie et ses habitants*, de Gerando arăta că *les valaques sont en Transylvanie les plus anciens habitants du sol* (la p. 309, savantul înglobând conceptului geografic și zona bănățeană) și era impresionat de o „apăsătoare tristețe”. Dar, în același an, în volumul lor, frații Albert și Arthur Schott, legați cu biografia de ținutul Banatului cărășan și de Oravița, întâlneau aici „un popor vesel din fire”, iar Kunisch (1861), în jurnalul său, călător și pe trasee banatice, sublinia „firea poporului la origine bună”. Sub anonimat, lucrarea apărută în 1857, *Die Zukunft der Donaufürstenthümer*, lăuda ospitalitatea localnicilor iar von Berg, în 1860, relua pasaje din *memorandumul* contelui general Gyulay cu privire la perseverența localnicului din Banatul Montanistic în activități economice. În schimb, *Von der untern Donau* (1875) aduce critici severe administrației care nu sprijină îndeajuns viața comunităților din Clisura Dunării, situate între „melancolie și disperare”. În 1909, *Meyer Lexicon* are cunoștință de „țăranul vesel, nepăsător, glumeț” din Banatul de Munte (Banatul cărășan), iar înainte cu trei ani, 1906, un Lindenberg, în *Donauquelle zum Hellespont*, se entuziasmează de pitorescul munților cărășeni și de ținuta demnă a locuitorilor. În vreme ce pe un Michael G. Quin îl entuziasmau femeile frumoase din Banat, medicul Karl Koch admira Panciova, Oravița, Belgrad, Vârșeț, Semendria și rememora luptele din vremea ultimelor războaie cu turcii, vizitând Peștera Veterani și Mehadia. Îl fascinează Peștera Hoților la Herculane și malul pitoresc al Dunării, cu ruinele cetății Golubaț. Dunărea este geografie și istorie și în acest ținut cărășan cum va scrie și J. H. Skeene, călător prin ținutul Clisurii, Orșova și Mehadia. Miron Costin a avut și el, în 1662-1663, un itinerar transilvan: Țara Bârsei, Alba Iulia, Inău. Are știre de Banatul de Munte, dinspre Dunăre, vrea să reia traseul, dar dinspre Țara Românească, în 1663, dar nu ajunge decât până în zona Turnu Severinului. Un entuziasmat de pitorescul ținutului e și Appert în cartea sa din 1853, vorbind

¹⁶ Este vorba de C. Gerhard, *Beschreibung das Banats, der Wallachey, Moldau und der Königreiche Servien und Bosnien*, 1789.

¹⁷ Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german*, București, 1995, p. 39; J. Thünmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östereuropäischen Völker*, 1774; cf. *La découverte des pays balkaniques par l'Europe occidentale de 1500 à 1815*, în *Cahiers d'histoire moderne*, II, nr. 4, 1955.

de zona cărășană, de Ada Kaleh și cetatea Mehadiei, iar un Wilhelm Hamm admira Carașova și Orșova. Mai puțin entuziasmat se arată însă baronul de Haussez care, la 1830, (cartea lui, *Alpes et Danube, voyage en Suisse, Styrie, Hongrie et Transylvanie*, apare la 1837, la Paris) găsea orașe urâte în Banat, are un sentiment de compătimire pentru coloniștii francezi ai Banatului, descrie lapidar Lugojul, Caransebeșul, Mehadia și e îngrijorat, în Valea Carașului, că bărbații beau țuică¹⁸. Ca opinie generală, am putea conchide că pentru călătorul occidental de la mijlocul veacului XIX, bănățeanul e un *Urmensch*¹⁹. Un manuscris orăvițean din primul deceniu al secolului XX e atent la compoziția de mentalitate a provinciei și îndrăznește o comparație: în Ardeal dominantă culturală a fost individualitatea, în Banat a dominat cultura poporului, „Ardealul e aristocratic, Banatul e democratic”²⁰.

Construită în demersul conviețuirilor interetnice, formula „*Bănatu-i fruncea!*” este marca acestui idealism social, cultural, religios, dar eminent local și nu doar, cum s-a mai spus, orgoliul unei provincii. După primul război mondial, situațiile sunt, firește, altele. O viziune interesantă o are, la 1840, soțul Matildei Bonaparte, prințul Anatol Demidov care, în Banat, vizita zonele Orșova, Clisura, Anina-Oravița și ținutul piemontan, spre Mehedinți, Cerneți. Iar într-o publicație din 1914, elogiul provinciei atinge cote hiperbolizante: „Banatul e, într-adevăr, cel mai binecuvântat colț din țara ungurească (...) ținut unde poporul român e în majoritate”. Concluzia însumează la un loc geografia, istoria și omul, punctând optimist: „Și pământ bun și rodnic, și

¹⁸ Albert Schott, Arthur Schott, *Wallachische Märchen Herausgegeben mit eine Einleitung über des Volks der Walachen und einer Anhang zur Erklärung der Märchen*, Stuttgart-Tübingen, 1845; cf. și I. Bota, *Eminescu și Oravița*, ed. a II-a, Reșița, 2002, p. 27-29; R. Kunisch, *Bukarest und Stambul, skizen aus Ungarn, Rumänien und der Turkey*, Berlin, 1861; vezi și la I. Bota, *op. cit.*, p. 30-35; despre Michael G. Quin, Karl Koch, J. H. Skeene, Appert, W. Hamm și baronul mult prea simandicos de Haussez, vezi la N. Iorga, *op. cit.*, p.651, p.617, p. 651-652, p. 557, p. 631, p. 424 și p. 522; Dunărea ca pitoresc și istorie, la L. Banyai, *A magyarország a Dunavölgyeben. Ezer év tanúsága*, Cluj, 1938, 80 p.; despre Miron Costin, cronicarul savant, la D. Zamfirescu, *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, București, 1981, p. 116.

¹⁹ Consemnarea călătorului „don Quitzman”, la N. Iorga, *op.cit.*, p. 618.

²⁰ Teatrul Vechi Mihai Eminescu Oravița, Colecțiile Documentare, *Fondul Documentar Sim. Sam. Moldovan*, Mapa Tematică „Însemnări istorice”, Documentul nr. 383.

oameni de ispravă, cu inima de aur”²¹. Un reprezentant remarcabil al elitei culturale din Oravița interbelică definea fenomenul dintr-o perspectivă socio-istorică: „Sinteza unor nobile năzuinți sub toate raporturile vieții: național-politice, cultural-artistice, economice”, care „însumează calități și virtuți ce au pus o bază solidă progresului acestei provincii, în toate direcțiunile”. Iar marele politician interbelic Petru Nemoianu, originar din Petrilova, sat de lângă Oravița, dar trăitor în orașul de pe Caraș, regreta că mândria colectivă a devenit individuală fiindcă – afirmă tot el – „lipsește voința”. Individualismul gregar e criticat, într-un articol, și de căpitanul de port în Moldova Nouă, C. Georgescu, retras la pensie în Oravița în anii '40 din veacul trecut²².

Altminteri, practic, la autohtonul întemeietor de civilizație *Kulturgebrüder*, epoca modernă a conlocuirilor etnice a creat un tip nou, creatorul de civilizație *Kulturschöpfer*, adică al moștenitorului purtător de civilizație *Kulturträger*, tiparul uman al orăvițeanului și cărașanului multiculturalității active.

Toți cei interesați de trecutul, prezentul și viitorul provinciei din afara temelor locale de civilizație, de la misionarul Pelbart, din secolul XV, la Nicolae Iorga în veacul XX, au înțeles, deopotrivă cu alți comentatori ai fenomenului aparținând spiritului banatic, valențele specificului bănățean: forma și conținutul culturii (înțeleasă ca utilaj mental într-o conștiință colectivă) o dă, aici, *peisajul*. Iosif Vulcan, prieten și oaspete însemnat al orăvițenilor, în ultimele decenii din veacul XIX, a surprins frumoasa poziționare geografică într-o poezie, tipărită întâia dată în *Familia* (nr. 38 din 11 octombrie 1874), apoi în volumul *Lira mea*, apărut la Oradea, în 1882 (la pagina 226). Manuscrisul autograf fusese trimis unuia din prietenii orăvițeni ai autorului (Ilie Trăilă, Atanasie M. Marienescu, poate Simeon Manguica), ulterior intrat în posesia lui Sim. Sam. Moldovan, care-l publică în introducerea la monografia din 1938. Pe la 1845, J. Paget și artistul (pictor, actor, muzician) G. Hering, călătoresc în ținut și sunt sinceri admiratori ai acestui mirabil peisaj, în două itinerarii care cuprind Orșova, Ada Kaleh, Valea Cernii, apoi Mehadia, Caransebeș, Reșița,

²¹ D. Birăuțiu, în *Calendarul Poporului Român*, Budapesta, 1913, p. 87; despre H. Berry și Badoaro, vezi la A. Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européens à l'aube de l'âge moderne*, București - Paris, 1980, p. 4 și 28; despre Demidov, la N. Iorga, *op.cit.*, p. 528.

²² P. Nemoianu, vezi *supra*, nota 3, prima lucrare citată, p. 32; tot el, citat în /Dr. M./, *Pe marginea unei conferințe*, în *Curentul Nou*, VII, nr. 315, 7 aprilie 1935, p.3; C. Georgescu, *Curente dăunătoare țării și unității noastre naționale*, în *Ibidem*, p.2

Anina, Oravița, Moldova Veche²³. Aceasta ar argumenta unitatea armonică a unei geografii în constituția căreia ținutul, s-a spus, are trei fațade: una spre Europa Centrală, alta meridională și o alta continentală²⁴. Simbolicile heraldice nu s-au îndepărtat nici ele de la specificul ținutului, mai ales cu referire la zona cărășană: *muntele* (înaltul, tăria), *soarele* și *luna*²⁵. În *Novela XI* (14 aprilie 453), sunt amintite Justiniana Prima și teritoriile reprezentate prin stemă proprie, vechea stemă, probabil, a *Daciei Inferior* apoi a *Daciei Apulensis*, cu turnuri, *scutum rubrum*, *scutum coelesti*, *media aureae*²⁶.

La fel cum „frumusețea României stă în munții săi”²⁷, *Muntele* reprezintă în Banatul cărășan simbolul, garantul de istorie și civilizație, „patria mică”, definiția locului ideal: „A-ți iubi patria ta mai restrânsă constituie un sentiment din cele mai firești”, scrie în 1935 un orăvițean. Muntele este lumea readusă în mitul locului, raportată la el, coruptă la cronologiile atemporalului. Locuitorul Banatului de Munte este, sub protecția acestui simbol, cel mai orgolios dintre bănățeni: „Adevăratul Bănat în Căraș este”, spune sculptorul Romul Ladea, originar dintr-un sat de pe Valea Cărașului. Aici, iarăși s-a mai spus, „muntele nu poate fi cucerit niciodată în întregime, el are vocația disidenței”. Un William Rey, la 1849, are cuvinte frumoase după călătoria din Banat, observând diferențe de mentalitate în satele Cărașului apoi pe linia Dunării, la Ada Kaleh, Mehadia, Orșova, Cladova²⁸. Dar *Muntele* alimentează nostalgia. În vara lui

²³ Gr. Ion, *op. cit.*, p. 37; pentru cei doi călători, vezi la N. Iorga, *op. cit.*, p. 684-685; poezia lui Vulcan în Teatrul Vechi *Mihai Eminescu* Oravița, Colecțiile Documentare, Fond cit., Mapa cit., doc. nr. 433, p. 26; doc. nr. 35.

²⁴ *Enciclopedia*, I, 1938, p. 45.

²⁵ N. Densușianu, *Dacia preistorică*, București, 1986, p. 54.

²⁶ M. Bizerea, *Tricolorul românesc peste veacuri*, în *MI*, nr. 9 (42), septembrie 1970, p. 50-51.

²⁷ P. Nemoianu, vezi *supra*, nota 3, a doua lucrare citată, p. 4.

²⁸ Cf. V. Leu, *Muntele*, în *Orizont*, XV, nr. 7 (1450), 22 iulie 2003, p. 15; N. Iorga, *op. cit.*, p. 646-647; M. Bizerea, V. Ardelean, *Contribuții la studiul geografic al așezărilor rurale din Banat*, în *Lucrările Simpozionului de Geografie a Satului - București*, septembrie 1967, București, 1969, p.225-230; E. Bordan, N. Hillinger, *Termeni geografici de origine populară din județul Caraș-Severin*, în *Terra*, I (XXI), nr. 3, 1969; Gr. Bugarin, *Munții Banatului*, în *Enciclopedia Turismului Românesc*, II, 1935, p. 105; A. Cucu, *Harta comparativă a Daciei, după coordonatele geografice ale lui Ptolemeu și studiul ei*, Timișoara, 1929, 14 p., *passim*; M. Grigore, *Caracterizarea morfogenetică a regiunii montane din jumătatea de est a Banatului*, în vol. *Realizări în geografia României*, București, 1973, p. 99-112; E. Molnar, *Așezările de cea mai mare altitudine din Banat*, în *BUBB.SN*, I, nr. 1-2, 1957; G. Vergez-Tricom, *Les types*

1871, blazat de șesul Banatului timișan, Anton von Draskowits, stabilit o vreme în Făget, îi scrie farmacistului August Knoblauch în Oravița despre „dorul de peisajul montan” dintre Oravița și Anina și-l anunță că amicul lor, Hugo Otter, vine în zonă să picteze²⁹. Muntele, omul și civilizația montană, au reprezentat dintotdeauna pentru istoricul mentalităților piatra de încercare: „În zonele izolate, de munte - notează un istoric - memoria e fructificată de istoria mentalităților”. O doamnă temerară, A. de Carlowitz și contele Waisbach are prilejul să compare pitorescul cărășan și Almăjul vecin, la 1848. Ei vizitau pe acest traseu banatic Oravița, Domașnea, Cornea, Teregova, Slatina Timiș și Caransebeș, sunt fascinați de munții cărășeni, apoi de „Muntele mare” (Rusca ?), admiră pe linia Dunării Ada Kaleh, Cladova, Orșova, Bahna³⁰.

Peisajul, ori mai bine *melancolia peisajului*, devine componentă esențială într-un cult al tradiției. Pentru coloniștii aduși aici după programele oficiale coordonate de Curtea de la Viena, stabilirea și adaptarea la habitat n-au reprezentat o problemă. Locurile și peisajul seamănă cu Tirolul, Stiria. Aspecte remarcate și de generalul prusac A. Jochums într-o carte apărută la 1854. Un specialist interbelic în geografia Europei consemna: „În Banat, pajiștea verde, una pe întinse suprafețe, în jurul satelor Staierlac ori Anina, te transportă undeva în Stiria”³¹. Ținutul de la izvoarele Cărașului e asemănat cu peisajul carstului istriian³². Există chiar diferențe de mentalitate între bănățeanul provinciei camerale (Timișul) și cel al provinciei montanistice (Cărașul). Un anonim relatează, într-o carte publicată la 1793, în Frankfurt, *Reisen von Pressburg durch Mähren beyde schlesien und Ungarn nach Siebenbürgen und von der zurück nach Pressburg*, pășania faimosului general Laudon care, aflat în provincie la 1789-1790, este ghinionistul protagonist al unei întâmplări de pe urma căreia militarul avea să înțeleagă mai bine aceste diferențe de mentalitate dintre locuitorul câmpiei bănățene și cel al Banatului Montan.

d'habitat dans le Banat roumaine, în *Mélanges de l'Institut Français en Roumanie*, București, 1928.

²⁹ Teatrul Vechi *Mihai Eminescu* Oravița, Colecțiile Documentare, Fond. cit., Mapa Tematică „Scrisori”, doc. neinventariat.

³⁰ Al. Duțu, *Arta memoriei*, în *RL*, XII, nr. 17, 26 septembrie 1979, p. 19; N. Iorga, *op.cit.*, p. 551-552

³¹ Vezi la I. Simionescu, *Tinere, cunoaște-ți Țara*, ed. a III-a, București, 1939, p. 27; despre generalul Jochums, la N. Iorga, *op.cit.*, p. 618

³² I. Simionescu, *op. cit.*, p. 23.

Aflăm, de pildă, că în iarna aceea generalul Laudon are mari probleme, în rândul trupelor sale măcinând bolile și simțindu-se lipsa proviantului, dar și efectele iernii: ger, zăpadă mare. Indiferenței autorităților și localnicilor din preajma Lugojului, cărora le asigurau atunci protecția trupelor imperiale austriece, le răspunde ajutorul venit în chervane (căruțe) dinspre târgurile Oravița și Sasca. Dar chiar autorul acestor notații va traversa un episod cu morala asemănătoare. După o primă etapă din călătoria sa, de la Pressburg la Seghedin și Timișoara, prin Sânmiclăuș, entuziasmat de clădirile și viața orașului de pe Bega, ajunge la Lugoj apoi la Făget, unde remarcă două biserici ortodoxe și un locaș aparținând ordinului minorit din Lugoj. La un moment dat, călătorul e abandonat de tovarășii săi de drum, germani și români din satele zonei de câmpie timișană, într-o mlaștină – probabil între Timișoara-Deta-Făget – fiind salvat de birși (chirigii, căruțași) „munteni” (cărășeni din Banatul Montan, așadar)³³. Întâmplarea îi determină autorului aprecieri elogioase. El numește pe calomniiitorii bănățenilor *seelenmörder*, acunzându-i de rea-voință atunci când au calificat localnicii – suntem în vremea lotriei (haiduciei), cu motivațiile sale sociale, totuși – drept *spitzbuben*, leneși, hoți, ucigași. Muntele, așadar, conferă habitatului din preajmă variante-argumente ale simbolului ascensional³⁴. Așa cum Carpații au fost element polarizator al românilor³⁵, Semenicul, „muntele pleșuv”³⁶, este formă dominantă în relieful zonei, îndeobște numită Banatul Montan, Banatul de Munte, Banatul Muntos, reprezentând 65,4% din suprafața actualului județ Caraș-Severin (10,8% dealurile, 16,5% depresiunile și doar 7,5% câmpia). Muntele asigură această unitate geografică și în zona Cărașului³⁷. Cei care s-au ocupat de istoria și cultura locului vorbesc de „sufletul unic al Cărașului”, în care „natura a dozat totul cu grijă” și a fost „mai darnică (o darnicie luxuriantă) în profunzime și în împodobirea reliefului”³⁸. Alții scriu despre podoaba zonei, „pădurea

³³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 425-426.

³⁴ Cf. J. Blache, *L'homme et la Montagne*, Paris, 1933, p. 21-39 și p. 42-50.

³⁵ C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, București, 1971, p. 23.

³⁶ Gh. Runcan, *Muntele Semenic*, Oravița, p. 7-9.

³⁷ M. Grigore, *Munții Semenic. Ghid turistic*, București, p. 7; Idem, *Munții Semenic. Potențialul reliefului*, București, 1981, *passim*.

³⁸ V. Birou, *Oameni și locuri din Căraș*, Timișoara, 1940, p. 5.

bătrână³⁹, „păduri de nepătruns”⁴⁰. „Rar munte – notează un orăvițean – care să fascineze și să vrăjească mai mult ca muntele Semenice în orice anotimp îl cercetăm”⁴¹. Un document dinaintea de 1918 menționa, în legătură cu ținutul cărășan, că „natura însăși a lucrat aici”, evidențiind „pădurile seculare”, „munții pitorești”, „codrii de brazi, văi, cascade”⁴².

În Banatul cărășan, centrul regiunii montanistice a fost *Oravița* din vremea administrației austriece, arhivele documentare, extrem de bogate, stând la îndemâna cercetării, aproape întreg interbelic după care a urmat, ca și în alte locuri, risipa. Oraș al unei istorii recuperate în paralel cu evoluțiile civilizației din această parte a continentului european, localitatea avea cândva o denominare duală a habitatului, *Oravița Română* venind din urmă cu o istorie bogată, iar *Oravița Montană* reprezentând orașul modernizat după 1700.

În acest ambient pitoresc, verificându-se în reciprocități de habitat raportul dintre „societatea omului” și „societatea naturală”⁴³, Oravița era considerată în anul 1940 „cel mai frumos oraș din județ, mai ales datorită priveliștilor din jur”⁴⁴, oraș de munte „cu aer foarte curat”⁴⁵, înconjurat pe culmi de „brădet bogat”⁴⁶, iar în întreg ținutul aferent poziției dominante a localității „șesuri line, livezi mirositoare, câmpuri bogate”⁴⁷, ori „vii dulci, grădini și aurul holdelor”, alte baze ale enunțului vorbind despre „orașul situat în sud-estul Banatului”, despre „poziția lui încântătoare” într-un „ținut bogat”. Și în registrele agricole de azi, denumirile izlazului comunal sunt păstrate după acelea de demult precum „Dumbrava”, „Dealul Mic”, „Ungheț”, ori „Lunca” la Agadici. La vremea aceea, habitatul avea puțin peste 5 km lungime, iar cartierele componente păstrau vechile, pitorești denumiri, de la fondarea orașului modern: Rij, Coari, Forviz, Turnul de Praf, Poiana Crucii, Dealul Calvarului, Valea Aurului, Dealul lui Fischer, Grădina Mănăstirii,

³⁹ Gh. Runcan, *op. cit.*

⁴⁰ V. Birou, *op. cit., loc. cit.*

⁴¹ Gh. Runcan, *op. cit.*, p. 10.

⁴² Teatrul Vechi *Mihai Eminescu* Oravița, Colecțiile Documentare, Fond cit., Mapa Tematică „Însemnări Istorice”, doc. nr. 35.

⁴³ Cf. N. Paulescu, *Instinctele sociale*, București, 1910, p. 1-19.

⁴⁴ *Monografia*, mss. 1940.

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ I. Simionescu, *op. cit.*, p. 55.

⁴⁷ Teatrul Vechi *Mihai Eminescu* Oravița, Colecțiile Documentare, *Fondul Documentar Sim. Sam. Moldovan*, Mapa Tematică „Însemnări istorice”, doc. nr. 35, p. 1.

Ogașul Mare⁴⁸. Poziția privilegiată pe care a avut-o Oravița de-a lungul istoriei sale o dă așezarea în mijlocul unei regiuni bogate în minerale și bogății vegetale. Ambasadorul lui Napoleon la Constatinopol, Ed. Thouvenel, notează cu sensibilitate acestea, ca și despre Orșova, Vârciorova, Cerneți⁴⁹. Bazinul cu roci sedimentare e situat între Moldova Nouă și Oravița. Granit și syenit găsim la Maidan și Ilidia, chiar la suprafață⁵⁰, dar și cărbune mineral „aducător de civilizație și mizerie”⁵¹ la vechiul Măidan (azi, Brădișorul de Jos), deși exploatarea a luat amploare în Anina, gresie roșie, molibden, cupru la Oravița și Ciclova Montană⁵², titan și bismut la Ciclova Montană, aur, argint și mineralizații aurifere la Oravița și Sasca Montană⁵³.

Între clișeu mental și mit-istorie, omul locului are orgoliul fondatorului de istorie milenară, alimentat adesea și de opinia celuilalt: „Gândiți-vă la ținuta bănățeanului – citim în 1925 – a cărui omenie comunicativă e reflexul unei vechi culturi”⁵⁴. Dar pentru cărașan, pentru locuitorul Banatului Montan, Cărașul este, într-o însemnare, „cel mai istoric pământ al Neamului, prin / prima intrare a lui Traian în Dacia”, iar „Istoria Românilor începe pe pământul județului Caraș”⁵⁵. Elogiul istoriei orăvițene și al ținutului din preajmă echivalează, mereu, cu evidențierea priorităților orașului în istoria națională ori în cea continentală. Orice prezentare, însă, pleacă de la rolul Oraviței de centru administrativ în Valea Cărașului, parte din actualul județ Caraș-Severin unde se concentrează, într-o sinteză a miracolelor naturii, succeselor culturale și evoluției economice, argumentele cele mai importante în definirea zonei:

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Monografia* 1940; vezi și N. Iorga, *op.cit.*, p. 517; J. Szücs, *Les trois Europes*, Paris, 1985, p. 89-96

⁵⁰ Rudolf Gräf, *Domeniul bănățean al StEG (1855-1920)*, Reșița, 1997, p. 32-33.

⁵¹ V. Birou, *op. cit.*, p. 5.

⁵² R. Gräf, *op.cit.*, p. 34; despre structuri geomorfologice la Ciclova Montană găsim informații și la M. Barnic, *Struktur Untersuchungen des natürlichen Wollastonits von Ciclova (Banat)*, în *Naturwissenschaften*, 23, 1935.

⁵³ *Ibidem*, p. 36-37; V. Birou, *op. cit.*

⁵⁴ P. Nemoianu, vezi *supra*, nota 3, al doilea citat; citează pe Sextil Pușcariu cu această afirmație, p. 44.

⁵⁵ Teatrul Vechi *Mihai Eminescu* Oravița, Colecțiile Documentare, Fond cit., Mapa cit., doc. nr. 86, p. 2, variantă manuscris „Memoriu referitor la exploatarea bogățiilor subsolului bănățean”, nedatat; doc. nr. 387, manuscrisul „Memoriu/despre independența istorică, națională, militară/economică și culturală a județului Caraș”.

„Banatul Montanistic cu centrul Oravița/ a fost renumit prin:/ Prima școală montanistică din anul 1729/ Monetăria Habsburgilor din Oravița – Ciclova 1815/ Teatrul cel mai vechiu din România, 1817/ Calea ferată prima din tot sud-estul Europei, 1847/ Expoziția industrială și montanistică, prima din Țară, 1869/... Aceste opere de record izvoriau din bogăția/ subsolului bănățean”⁵⁶.

Patriotismul local este marcat de orgoliul solidar al amintitelor priorități. În 1930, când orașul are 9646 locuitori⁵⁷, 64 străzi⁵⁸, 6507 ha și 53 ari⁵⁹, toți se bucură de conviețuirea într-un „oraș liber”⁶⁰, tradiția de odinioară, chiar dacă în oarecare pierdere atunci, trebuie apărată cu orice preț. În 1940, orăvițeanul spune: „Oravița, alături de Reșița, este cel mai important centru economic din județ”⁶¹. Folosind drept argumente „dovezile unui ținut bogat” și celelalte priorități orăvițene, autorul monografiei din 1938 nu se sfiște să ceară sprijin pentru tipărirea cărții sale „D-lui Ministru /Tătărăscu/ rugându-vă respectuos a sacrifica o mică/ atenție orășelului nostru”. Ba chiar, continuând epistolarul, după ce vorbește de „primul teatru din țară” (1817), de „prima cale ferată din țară (1847-1854)”, de „prima expoziție a industriei și agriculturii din spațiul românesc” (1869), același autor promite ministrului să-i dedice lucrarea. Fiindcă „județul/ Caraș este un ținut special de valoros/ care prin independența lui/ poate mări averea noastră națională...”⁶².

Oravița este centrul lumii⁶³, locul de unde pleacă și unde se întorc, mereu re-amplificate, dimensiunile acestui inconfundabil patriotism local. Dar el, orgoliul acesta, mândria de a fi „orăvițan”, trebuie mediatizate și în alte puncte cardinale. Din Nyiregyhaza, un Julius von Häckenreder îi explică lui „Liebere

⁵⁶ *Ibidem*, doc. nr. 86.

⁵⁷ *Enciclopedia*, II, p. 648.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Monografia*, mss. 1940.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Teatrul Vechi *Mihai Eminescu* Oravița, Colecțiile Documentare, Fond cit., Mapa Tematică „Însemnări Istorice”, doc. nr.365.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ În februarie 1993, poetul Anghel Dumbrăveanu, pe atunci director general în Ministerul Culturii, alături de Ionel Bota, au inițiativa organizării unei Tabere Internaționale de Literatură la Oravița, prima ediție și lansarea primului număr al publicației „Confluente”, machetată și paginată de Ionel Bota, tipărită de poetul Daniel Ilie și prozatorul Gheorghe Chiriac, având loc în vara aceluși an. La ediția a II-a, din iulie 1994, prozatorul Mircea Nedelciu, invitat special, definește Oravița „un centru al marginilor”.

Herrn Moldovan” cum a scris el în Belgia despre Bergwerk și despre *Bank skontto* Oravița⁶⁴. Aceluiași orăvițean îi scrie din Sao Paulo (Brazilia) Otto Vencovsky, în două rânduri, despre modul cum s-a pasionat peste ocean de arta fotografiei, pe care a învățat-o de la Wunder, tipograful din orașul de pe Căraș, povestind și altora, în Brazilia, despre atelierele faimoșilor artiști din Oravița⁶⁵. Oricum, efortul din interbelic se integra dezideratului „ridicării energiei naționale și regionale a bănășenilor”⁶⁶, o neconținută tentativă de recuperare a statutului, iarăși prioritar, de ținut românesc unde „se dezvoltă răpede o viață de civilizație puternică”, în aprecierea lui Iorga din ediția anului 1910 a *Istoriei sale*⁶⁷.

Dar orice spectacol frumos are și inevitabilul căderii cortinei. Așa cum există mereu o reluare. Acestei reluări îi dedicăm și noi efortul din care s-a isvodit însemnarea de față. Deocamdată intrăm în *poveste*. Oravița și Valea Cărașului este acest ținut miraculos, colț de miracol banatic căruia, de peste două decenii, încercăm și noi să-i deslușim trecutul.

⁶⁴ Teatrul Vechi *Mihai Eminescu* Oravița, Colecțiile Documentare, Fond cit., Mapa Tematică „Scrisori”.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ P. Râmneanțu, *Soluțiuni în legătură cu problema declinului etnic al populației românești din Banat*, în *RISBC*, V, nr. 1-4, 1936, p. 1-38.

⁶⁷ N. Iorga, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, ed. a II-a, Vălenii de Munte, 1910, p. 9.

LE PAYS DE CARAȘ ET LA VILLE DE ORAVIȚA DANS DES NOTES,
RAPPORTS ET RELATIONS DE VOYAGE. APERÇU GÉNÉRAL
POUR LA PÉRIODE D'ENTRE 1700 ET 1950.

Résumé

La vallée de Caraș et la ville de Oravița constituent une réalité historique et géographique de l'espace de la civilisation roumaine, s'agissant d'un habitat situé dans le coin sud-ouest de l'actuel département de Caraș-Severin.

Il existe une multitude de références concernant cette zone de l'espace banatien appartenant, en égale mesure, aux intellectuels, fonctionnaires de l'état et aux voyageurs, tant roumains que étrangers, visant une problématique diverse: le spécifique ethnique des habitants, leurs relations avec les populations minoritaires et aussi avec le milieu écologique où se déroule leur existence etc. L'écrivain banatien C. Miu-Lerca remarque le fait que la soi dite hétérogénéité ethnique s'est fondue dans les matrices de l'ethnicité locale dans une parfaite adaptation au milieu.

La cohabitation d'entre les roumains et les allogènes avait créé, par une quelconque contagion mentale, une conscience solidaire du provincial, dont les traits spécifiques (hospitalité, l'esprit d'entraide etc.) ont été élogiés par plusieurs auteurs, plus ou moins connus (S. Borovszky, Charles Colville Franclaud, Andrea Gromo, G. Brancovici).

Dans le même contexte, l'historien J.J. Ehrler exprime l'opinion, dans son opuscule consacré à cette province, que les roumains soient très complaisants si on manifeste envers eux une quelconque bienveillance, étant dérangé, en même temps, du mépris, loin d'être juste, des autres voyageurs étrangers dans cette province pour ses habitants. Un autre historien et aussi fonctionnaire de l'empire autrichien, F. Grisellini, se relie aux éloges pour la population majeure de la contrée banatienne, visant en spécial sa proverbiale hospitalité, y ajoutant toute une foule d'auteurs (J. H. Zendler, C. Gerhard, Raicevici, J. Thünmann etc.) qui n'hésitent pas à considérer l'habitant banatien comme un citoyen européen.

Une autre catégorie de notes s'inscrit dans un contexte géographique, leurs auteurs se montrant enchantés par les richesses du paysage, qui n'est

aucunement moins digne d'admiration que des autres fameuses places de l'Europe centrale (Michael, G. Quin, Carl, Koch, J. H. Skeene, Wilhelm Hamm).

Les paysages, en spécial la montagne, vu comme une marque spécifique de la contrée, représentent une constante dans l'écriture des historiens, des hommes de culture et des simples voyageurs appartenant à la période d'entre les deux guerres et après celle-la, située dans la même nuance admirative (Petru Nemoianu, Iosif Vulcan, Nicolae Iorga, Romul Ladea).

Cet étude entreprit un court mais très bien documenté voyage dans la littérature autochtone et étrangère portant sur la ville et sa contrée natale (Oravița et la Vallée de Caraș), tout en couturant un mosaïque d'opinions, soit élogieuses, soit critiques sur les hommes, la nature et la spécificité culturelle de ce coin du Banat historique.